

Egy firenzei szobor talapzatáról

avagy a Konstantinoszi Adomány XVI. századi utóéletéről

A Firenzében járó magyar turisták talán megcsodálják a Piazza della Signorián álló hatalmas lovas szobrot, Gianbolognának Cosimo de Medicit ábrázoló emlékművét, amelyet Francesco de Medici 1595-ben emeltetett apjának, és amellyel a művész egyben a barokk lovas szobrok mintadarabját is létrehozta. Talán még azokat a talapzaton levő reliefeket is megbámulják, amelyek Cosimónak Pisa felett aratott győzelmét, Firenze tanácsának a nagyhercegi cím elnyerése alkalmából bemutatott hódolatát ábrázolják, de vajon tudják-e a szemlélők, miféle ideológiai-politikai küzdelmek előzték meg azt a koronázási ceremóniát, amit szintén láthatunk az egyik reliefen, és amely nemcsak összeurópai, de magyar vonatkozásban is bővelkedett izgalmas mozzanatokban?

A kezében hadvezéri botot tartó nagyfejedelem páncélján emblematikus jelentésű kentaurábrázolás utal arra, hogy Cosimo de Medici a „bölcesség” képviselőjeként győzött a „durva erőszakkal” szemben. A Firenze államférfiaként kitűnő Cosimo a politikai mellett a Mediciek hagyományos bankárbölcességét is kamatoztatta céljainak elérésére, melyek ezúttal magyar szempontból sem voltak közömbösek.

A fentiek vonatkozásában ideológia- és filológiatörténeti szempontból is figyelemre méltó az a kézirat, amelyet a bécsi Osztrák Nemzeti Könyvtárban őriznek. Ezt a Cosimo-szobrunk magyarázataként is szolgáló kéziratot az a Zsámboky János (Sambucus) írta, akit ma nemcsak antik auktorokat népszerűsítő szövegkiadásai, hanem később Shakespeare-re is ható emblémaköltészete alapján is nagyra becsül az irodalomtörténet. A mű görög-latin címe magyarra fordítva így hangzik: *A teljhatalomról avagy a császári hatalomról és némelyek jogsértéséről valamint a konstantinoszi adományozásról*. Zsámbokyt a konstantinoszi adományozás és a császári teljhatalom kérdéseit tisztázó mű megírására az V. Pius és II. Miksa közötti, 1569–1576-ig tartó politikai viszálykodás készítette.

*

Jó néhány évtizeddel ezelőtt Viktor Bibl már szinte napról napra feltárta a pápai kúria és a császári udvar között kiobbant vita lefolyását, ezért a történeti eseményeket vázolva túlnyomórészt az ő kitűnő munkájára támaszkodunk. A kérdésre tehát, hogy a XVI. század utolsó harmadában miért is vált ismét égetően fontos problémává a Nicolaus Cusanus, majd főként Lorenzo Valla által megkérdőjelezett *Donatio Constantinia* ügye, a jelzett évek politikai eseményei adják meg a választ.

1569. augusztus 27. V. Pius pápa Toszkána nagyhercegévé emeli Cosimo de Medicit és férfi leszármazottait. Ezzel kezdetét veszi egy hosszan tartó vita, melyben – hogy csak a főszereplőket említsük – a kúrián és a firenzei uralkodón kívül érintett félként vesz részt II. Miksa Habsburg császár, Alfonso d'Este ferrarai herceg, valamint Fülöp spanyol király. A vita közvetlen tárgyát annak eldöntése képezte, hogy Cosimo de Medici Firenzéje szabad állam, vagy a Birodalomhoz tartozik-e. Ha birodalmi fennhatóság alatt van, nincs jogalap a Medici-hercegnek szóló pápai kitüntetésre, mely ezáltal a Birodalom ügyeibe való beavatkozásnak, jogsértésnek, *praeiudicium*nak minősül s mint ilyet vissza kell utasítani. A hét évig elhúzódó vitában végül is a császár győzött, akinek a Birodalom hűbéruraságának elismerésén felül sikerült elnyer-

nie a Medici-ház támogatását. Mindez nagy jelentőségűnek bizonyult a Medici-ház kihalását követően.

Az ügy egészségét illetően nekünk is fontolóra kell vennünk Bibl megalapozott kérdésfelvetését: „Vajon az 1571-es nagy törökellenes liga egyáltalán létrejött-e volna, ha nincs vita a nagyhercegi cím körül, vagyis ha Firenze és Róma nem lett volna érdekelt, hogy a császár és Spanyolország figyelmét elterelje Firenzéről?”

1569. december 13. Ünnepeyes keretek között olvassák fel Firenzében az V. Pius által kiállított bullát, mellyel Toszkána nagyhercegévé teszi Cosimót. Az általános üdvívalgásban nem vesz részt Alfonso d'Este ferrarai herceg követe. A két város már három évtizede vetelkedik egymással; maga Alfonso is pályázott erre a címre.

1569. december 27-én kelt levelében Ferrara uralkodója jókívánásai mellett annak a reményének is kifejezést ad, hogy a Medici-ház nem tart igényt arra, hogy az ősi Ferrarát valamilyen módon hátrányos jogi helyzetbe hozza (praeiudicare).

1570. január 5. II. Miksa gratuláló levelében Medicit célzatosan nem nagyhercegnek, hanem hercegnek címezik.

Ezek voltak a vihar első jelei – írja Bibl. A kitörésre szóló jelet a császár római követe, Prospero Arco gróf adta meg, aki az Este-ház rokonaként személyesen is érdekelt volt az ügyben. Arco a pápa eljárását a császár és a Birodalom ügyeibe való beavatkozásnak, támadásként értékelte, melyet energikusan vissza kell verni. Ha kell, háború árán is. Miksa diplomáciája Cosimo Medici nagyherceggé emelését az ausztriai ház nagyhercegeivel szemben elkövetett jogsértésnek (praeiudicium) tekintette. Csakhamar a központi jogi kérdésre terelődött a figyelem. Egyáltalán van-e a pápának joga erre?

Az 1566 januárjában pápává választott egykori dominikánus és főinkvizítor személyében méltó ellenfélre talált a protestánsokkal rokonszenvező Miksa. Kétségtelen, hogy a közöttük kialakult ellenséges viszonynak a közvetlen politikai mozzanatokon kívül vallási motivációi is voltak.

A Miksa által pártfogolt Alfonso d'Este anyja, Renata, Kálvin tanítványa és híve volt, akitől a herceg vallási kérdésekben szabadabb felfogást örökölt. Ferrara hercege a kúria dühével dacolva vendégül látott udvarában szabadgondolkodókat. Első tanácsosa volt az eretnekgyanús Cornelio Bentivoglio. Ezek magyarázhatják, hogy miért is húzódozott Alfonso az V. Pius által szorgalmazott protestánsellenes szövetség létrehozását szolgáló tárgyalásoktól. Vallási tekintetben már 1568-ban, a második hugenotta háború idején erős ellenszenv alakult ki Ferrara ellen, mert egyesült hugenotta, protestáns seregektől gyanítottak innét támadást a pápai állam ellen.

Firenze ezzel szemben hűen követte Róma és Spanyolország restaurációs politikáját. Ennek tanúbizonysága volt, hogy a Rómából menekülő és a Medici-udvarnál védelmet kereső reformátor Pietro Carnasecchit Medici minden teketória nélkül kiszolgáltatta az inkvizíciónak. Cosimo ideiglenes sikeréhez tehát hozzájárulhatott az is, hogy állama a pápai kúriával szemben tanúsított engedelmes magatartása miatt az egész katolikus tábor rokonszenvét magáénak mondhatta, míg Ferrarát többé-kevésbé az eretnekek fészkeként tekintették.

Amikor Rómában a császár követe, Arco gróf nyíltan megkérdezi a pápát, hogy vajon meg akarja-e koronázni Cosimót, V. Pius minden további nélkül igennel válaszol, majd elkezd sorolni Medici szolgálatait, rámutatva arra, hogy ez mindig készen állt harcolni a francia király oldalán a hugenották ellen, s hogy alattvalóit átadja az inkvizíciónak. Miksa követe nyilvánosan tiltakozik ez ellen, majd kijelenti, hogy Medici a kereszténység egésze ellen vétett. Válaszában a pápa a konstantinoszi adománylevél *translatio*jára utal: „Azt fogja tenni a konzisztóriumban, magyarázta méltatlankodva a pápa, amit neki Isten lehetővé tesz és egyáltalán tetszése szerint bármit megtehet. Azonkívül éppenséggel a pápák voltak azok, fűzte hozzá, akik császárokat állítottak és

a Római Birodalmat Keletről Nyugatra átszármasztatták. A gróf ebből a teljesen megváltozott hangnemből észrevette, honnét is fúj a szél, és miféle módon is gyakorolt hatást Cosimo a pápára... Abból a körülményből, hogy valaha a pápák állítottak császárokat és hogy a Római Birodalmat Nyugatra szármasztatták át, még egyáltalán nem következik az, hogy nekik a Német Birodalom jogrendjébe be kellene avatkozniuk... Egyébként egy ideje fordítva történnék a dolgok: a császárok állítanak pápákat. Nem lenne szerencsés, ha a pápa aláásná a földi békességet."

1570. február 19. V. Pius nagyherceggé koronázza Rómában Cosimót.

1570. február 22. Morone kardinális Arco gróf lakására megy. „Mégkísérelte bebizonyítani a követnek, hogy a császár semmiféle tekintélyre nem támaszthat igényt Itália földjén, minthogy nincs megkoronázva.” A válaszadó szerint Ferdinánd sem volt megkoronázva, mégis gyakorolta auctoritását Itália felett. A kérdésben, hogy valaki császár-e vagy sem, egyedül a választófejedelmek választása a döntő, nem pedig a római koronázás.

Egy másik alkalommal a pápa egyik bizalmasa keresi fel Arcót a bullával, amit ugyan nem olvasott fel neki, „ő azonban mutatott neki egy helyet, ahol ez állt: »a császár jogának csorbíthatatlanságával.«” Arco azonban tüstént ríposztzik: „A szavak semmit sem mondanak, vélekedett. Ugyanígy eszébe juthatna a császárnak, hogy valamelyik emberét egyházi javadalommal ruházza fel és aztán kijelentse: »az apostoli szék jogainak csorbíthatatlanságával.«”

1570. március 17. Arco követi jelentésének meghallgatása után Miksa felháborodottan közli a Rómában történeteket a spanyol követekkel, majd tiltakozó küldöttséget meneszt Rómába.

1570. március 29. Ünnepeles tiltakozó ceremóniát rendeznek a prágai várban. A hivatalos rendezvényen Dr. Johann Ulrich Zasy zu Rabenstein, Miksa birodalmi, udvari alkancellárja mond beszédet, melyben a pápa eljárását a Szent Német-Római Birodalommal szembeni *praeiudicium*ként értelmezi.

A közben Rómába érkező küldöttség egyik tagját protestáns volta miatt a pápa nem hajlandó fogadni. Az afölötti szavazásban, hogy fogadja-e a pápa nyilvános audiencián a császári követeket, Sirlerto kardinális fellépése sokat segít a császár ügyén.

1570. április 24. Az elkerülhetetlenné váló nyilvános tiltakozás felolvasott szövegében többek között ez áll: „Szentségtek most azt teszi, ami Ő Császári Felsege és a Szent Birodalom ellen a legnagyobb jogsértés...” A császár álláspontja tehát változatlan: Birodalma alattvalójának tekinti Cosimót.

A mindkét félre jellemző makacs állhatatosságból végül is éppen Medici javaslata kecsegtet konstruktív megoldás lehetőségével.

1570. március 20. Levelet ír a császárnak, melyben – hogy a császár iránti hűségét és szolgálatkészségét tanúsítsa – javaslatot tesz egy nagy szövetség létrehozására, melyben a keresztény fejedelmek a hitetlenek elleni harcra szövetkeznének. Cosimo hozzáfűzte leveléhez, hogy ezáltal Magyarországot is vissza lehetne foglalni a töröktől.

A további események is Medici elképzeléseinek kedveztek. A korábban egymással élesen szemben álló Spanyolország és Velence egyaránt hajlandónak mutatkozik a liga megkötésére. Cosimo tehát kidolgoz egy tervet a liga számára, melynek alapján a szövetséges flotta a tengeren, vele egyidejűleg pedig egy szárazföldi hadsereg Magyarországon indítana támadást a török ellen. Mivel a protestáns többségű német választófejedelmek a Medici-ügy kapcsán még inkább meggyűlöltek Rómát, e tekintetben is az látszott legkézenfekvőbb megoldásnak, hogy a keresztény fejedelmek egyezzenek meg egy törökök elleni nagy liga létrehozására. Találónan írja Bibl: „Tehát a ravasz Mediciék e ligatárgyalásokat okosan használták fel arra, hogy a császár számára megédesítsék velük a koronázási szertartást.”

Nemsokára az is a császár tudomására jutott, hogy Cosimo 50–60 000 scudit ad törökellenes segély formájában, majd arról érkezett hír, hogy Cosimo a magyarországi erődítményekre 1 millió dukátot fizet.

Lényegében Fülöp király is egyetért azzal, hogy a pápai eljárás veszélyes beavatkozást jelent a világi hatalmi szférába. Csakhogy Miksa a pápára és a római egyházra igyekezett hárítani a felelősséget, Fülöp viszont a pápa tekintélyének csorbítatlannul hagyásával inkább Firenze bűnösségét szorgalmazta, követe útján pedig óvatosságra intette a protestáns fejedelmekkel együtt fegyveres fellépésre készülő Miksát.

1570. szeptember. A császár a pápai nuncius tudomására hozza álláspontját. Firenze a Birodalomhoz tartozik, a pápának tehát semmi joga nincs hozzá. Ezenkívül nem tartja kielégítőnek azt az eljárást, melynek alapján a pápa biztosítja őt afelől, hogy semmi szín alatt nem szándékozott megsérteni a birodalmi jogokat, amikor a jogsértés (praeiudicium) fennáll. A nuncius ezzel szemben kijelenti; jó lenne, ha a császár ahelyett, hogy folyton azt mondogatja, neki van igaza, a pápának ellenben nincs, a pápa tudomására hozná a maga érveit. A nuncius megfigyelése szerint ez a császárt rendkívül felizgatta.

1570. december 2. A Reichstagon a pfalzi választófejedelem kel ki legdühösebben a pápa ellen. Embertelen türannosznek nevezi az elmúlt évek vérengzése miatt, aki nek inkvizíciós vérfürdőiről újabb és újabb hírek érkeznek. A Reichstagról hazatérő császár tovább folytatja pápaellenes küzdelmét. Mindenáron a pápára akarja hárítani a jogsértés vádját, s ezt csak elősegíti Cosimo behízelt magatartása, aki alázatos hangon, régi címét használva köszönti a visszatérő császárt s ráadásul 2000 scudit is küld neki.

1571. január 11. Miksa kiadja azt a *Religionsassekuration* címen ismert rendeletet, melyben viszonylag szabad kezét ad nemeseinek az egyházi birtokok használatára, kezelésére.

1571. február 24. Kézbesítik Miksa követének azt a pápai brevét, melyben némi büntudatot vélnek felfedezni. A pápai levél ugyanakkor előtérbe helyezi a törökellenes liga kérdését s megállapítja: nagy kár lenne, ha a császár nem a keresztény egységre törekedne akkor, amikor a velenceiek is azon munkálkodnak.

1571. március 3. Amulio kardinális útján a pápa 40 000 dukátot helyez kilátásba egy törökellenes hadjárat céljára azzal a feltétellel, hogy Itália békén marad.

1571. március 8. A pápa egyik embere jelenti, hogy a császár más fejedelmekkel, köztük II. Fülöppel együtt Róma és Firenze elleni háborúra igyekszik rávenni a francia királyt.

1571. március 23. A bécsi nuncius jelentése. Ennek alapján Róma-szerte háborús készülődésektől tartanak.

1571. március 14. János Zsigmond, Erdély fejedelme halálával új háborús bonyodalomra lehet számítani a törökkel, ezért Firenzében még nagyobb fontosságot tulajdonítanak a törökellenes szövetség tervének.

1571. május 21. A szövetség megkötésekor Cosimo megismétli a császárnak, hogy verét és vagyonát is a császár rendelkezésére bocsátja.

1571. június 23. A pápai nuncius jelentése arról tanúskodik, hogy a holland nemesi rendeknek vallási kérdésben nyújtott császári engedményeket és az ennek nyomán Bécsben megerősödő protestantizmus ügyét a kúria nehezen emészti meg.

1571. június 26. Mindezek ellenére a kúria beleegyezik, hogy Cosimo a nagyhercegi címet a császár kezéből fogadja el.

1571. szeptember 18. Egy Firenzének szóló követi jelentés szerint a császárnak nagy szüksége van a katolikus fejedelmek és a pápa támogatására az esetleges lengyelországi utódlás ügyében és hogy Rudolf főherceg római királlyá választása is biztosítva legyen.

Concino bíboros, pápai követ a császár szeme elé csábító képet varázsol: összehangolt tengeri és szárazföldi támadás, győzelmes hadjárat a töröktől megszállt Magyarország és Erdély területén egészen Bizánc faláig.

1571. október 7. A szövetséges flotta lepantói győzelme eltereli a figyelmet a nagyhercegi cím körüli bonyodalmakról.

1571. december 16. A Bécsbe érkező Alfonso d'Este személyesen kéri a császárt a kinevezési ügy körüli akciók folytatására.

1572. január. Cosimo nagy összeggel szerzi meg a Hollandiában nehéz helyzetbe keveredő spanyol király támogatását.

1572. május 1. Meghal V. Pius.

1572. június 8. A lengyel király halálos betegségről érkező hír égetően fontosá teszi az utódlás kérdését Miksa számára. Erre a fordulatra várt már régen Firenze, melynek helyzetét erősíti, hogy V. Pius utódjává XIII. Gergely néven a Firenze-párti Ugo Buoncompagni választották.

Az elkövetkező években elsősorban Spanyolország bizonytalan magatartása miatt kénytelen a császár fegyverszünetet kötni a pápával. A spanyolok előbb együttes fellépésre bírják rá a császárt, majd épp ők szabotálják el e tervezett közös akciókat.

1576. január 26. II. Miksa kezéből Francesco Medici, Miksa veje veszi át a nagyhercegi címet. A praeiudicium ügye ezzel megoldódott.

*

Zsámboky az ismertetett vita csaknem minden fontos személyiségét ismerte. V. Piusszal még pápává választása előtt, 1563-as római tartózkodása idején került kapcsolatba. Szerzőnk az akkor még Mondovi püspöke címet viselő dominikánus főpapot a Vatikán könyvtárában rejtőző tömértelen régi kódex tanulmányozására és kiadására buzdította. A püspök azonban, akinek bizonyára minden erejét igénybe vette főinkvizitori tevékenysége, kitérően válaszolt: „Drága Zsámbokym, hogyha rajtam múlna, én bizony kiadnám azokat a kiváló görög könyveket és nem tűrném, hogy megegyék őket a férgek. De én csak egy szegény fraterculus vagyok, az én erőm nem elég arra.” Zsámboky erről a jelenetről 1566-ban számol be római barátjának, Sirleto kardinálisnak. Tehát akkor, amikor joggal feltételezheti, hogy Mondovi egykori püspökének, a „szegény fraterculusnak” V. Piusként már lehetősége nyílik nagyobb fokú tudománypártolásra. A levelében olvasható bizakodó megjegyzése ellenére sem remélhetett sokat Zsámboky Róma mecénási szerepétől. A kúria e téren tanúsított magatartásáról már 1561-ben elítélően nyilatkozott és ezt a véleményét – tán Mondovival lejátszódott találkozása is motiválta – 1563-ban még inkább megerősítette. Vallával ellentétben, aki Rómában a szent vallás és az igaz tudomány legfőbb székelyét látta, Zsámboky Rómában már csak a latin nyelv, a köztéri és a szónoki irodalom elhanyagolását tapasztalja, s reménytelen képet fest a török és más barbár népek által fenyegetett humanizmus jövőjéről is. Ekkor természetesen még nem sejtette, hogy a körülmények alakulása folytán külön művel fogja megtámadni a „szegény fraterculus” által vezetett római katolikus anyaszentegyház jogi tartópilléreinek egyikét, a konstantinoszi donatiót.

Zsámboky kapcsolatban állott Delphino Zuccharia pápai nunciussal, személyes jó barátja volt az említett Guglielmo Sirleto kardinális, aki szintén tevékeny résztvevője volt a nagyhercegi cím körül zajló eseményeknek. Az V. Pius udvarában élő kardinális segítsége rendkívül hasznosnak bizonyult Miksa diplomatáinak. Ezek között találjuk a főleg Firenzével tárgyaló Johann Baptist Webert. Weber nemcsak Miksa birodalmi alkancellárja, hanem az udvari *Gelehrtenbank* első embere és a három főből álló titkos tanácsnak is tagja. Zsámboky Weberrel nemcsak hivatalos, hanem baráti viszonyban is állott. Még szorosabb szálak fűzték Johann Ulrich Zasy zu Rabenstein-

hez (1521–1570). Miksa birodalmi, udvari alkancellárjához, a hármastitkos tanács másik tagjához, akinek halálát Zsámboky pozsonyi barátjával, Crato von Kraftheim-mel együtt külön kiadvánnyal gyászolta meg.

Az adományozás kérdésében érdekelt Alfonso d'Este személye sem lehetett Zsámboky számára ismeretlen. Egy vitatott forrás ugyanis arról tanúskodik, hogy egy bizonyos Joannes Benedictus Sambucus, aki tizenegy nyelvben volt jártas, Ferrarában Alfonso herceg tanítója volt. Zsámboky ferrarai tartózkodását egy mindeddig figyelembe nem vett körülmény is valószínűsíti. Saját műveiről készített bibliográfiájában Zsámboky Ferrarát tünteti fel egyik műve kiadási helyéül. Mivel a kiadás éve, vagyis 1557 is összhangban áll Zsámboky első itáliai tartózkodásának periódusával (1553–1558), ennek alapján rövid ferrarai tartózkodást, esetleg tanítóskodást feltételezhetünk. Ferraráról és a ferrarai Bentivoglio család tagjairól egyébként naplójában is ír.

Tény, hogy *A teljhatalomról* szerzője a fent ismertetett kapcsolatok nélkül, a császári udvar belső embereként közvetlenül is tudomást kellett hogy vegyen a kúriával szemben folytatott diplomáciai manőverekről. A II. Miksa udvari orvosaként, történetírójaként tevékenykedő humanista a comes palatinus rang mellé ugyanis épp a Medici-ügy kipattanásának évében, 1569-ben kapja meg a császári tanácsos címet is.

Zsámboky műve – jóllehet megírását a Medici-ügy tette aktuálissá – lényegében az obediencia-kérdésre ad választ a pápa világi hatalmának elutasításával. A mű egyik forrása némi támpontul szolgál megírásának *ante quam*jához. Egy feltehetően 1571. április 27-én írt levelében Zsámboky a Velencében tartózkodó Hugo Blotiuától Photius *Bibliothecájának* bármilyen másolatát kéri, mivel – úgymond – rendkívül nagy szüksége van rá. Tény, hogy ebben az időben éleződött ki leginkább Miksa és a kúria viszonya, amit a hadi készülődésekről szóló híradás is jelez. Feltételezhető, hogy Miksa a mű megírására adott megbízatással ideológiai síkon is elő szándékozott készíteni pápaellenes fellépését. Zsámboky a mű megírásával 1571. július 22-én készült el, de a könyvecske a német nyelvű kísérőlevél tanúsága szerint legjobb esetben is csupán augusztus 5-én került az uralkodó kezébe. A feltételezett megbízatási időpont és a mű elkészültének dátuma között eltelt csaknem négy hónap alatt azonban alaposan megváltozott a politikai helyzet. Zsámboky „az Egyetemes Kereszténység nevét viselő, azaz a Német Birodalom” méltóságának megvédése ürügyén nem a pápa egyházi (!) szerepének kisebbitésére, csupán az egyházi és világi hatáskörök világos megkülönböztetésére, elhatárolására használja fel. Az a körülmény, hogy Zsámboky a Birodalom nevéből szándékosan elhagyja a „római” jelzőt, logikusan következik abból a mű elején olvasható címezésből, mely szerint a császárt alattvalói (értsd: a – túlnyomórészt protestáns felekezethez tartozó – német választófejedelmek) választják s Isten az, aki megkoronázza. Ez a gondolat eredetileg Luthertől származik. Luther szerint a német birodalom nem translatio eredménye, a kuriális translatio-elmélet nyilvánvaló hazugság, mivel a pápa képtelen átadni másnak azt a világi hatalmat, ami neki sincs meg. Kimondja azt is, hogy a császárt nem a kúria, hanem a német fejedelmek választják. A németek a római birodalmat nem a pápa kegyének, hanem – a németnek tekintett – Nagy Károlynak köszönhetik és *iure belli* birtokolják.

Isten és a választófejedelmek mellett Zsámboky sem juttat szerepet a pápának. Tizenegy évvel korábban Rákóczi Márton is ezzel azonos értelemben említette Miksának ősapja, Habsburg Rudolf példáját, aki „inkább nem ment el Itáliába a birodalom koronájáért”, semhogy egy ilyen aktussal elismerje a pápa főségét, azaz megalázkodjon előtte. Zsámboky *a teljhatalomról* szóló műhöz csatolt *Caesares Austriae X* emblemikus versei közt hasonlóan szól Rudolf uralkodásáról.

A kúriaellenesség, a kötelességeit elmulasztó, ezáltal zsarnokká váló egyházi fejedelmek rajza nem önmagáért van, Miksa érdekeit szolgálva Zsámboky éppoly határozottan kizárja az egyházat a világi ügyekből, mint azt a salamancai államelméleti iskola

legkiemelkedőbb teoretikusa, Francisco Vitoria tette. Úgy tűnik, az arra történő utalás, hogy csakis a fejedelmek viselhetnek igazságos háborút, szintén a spanyol államelméleti irodalom e klasszikusa felé mutat.

Zsámboky tanácsosként tehát éppúgy egy pápa ellen hadakozó fejedelem szolgálatában áll, mint Valla titkárként, s mindketten írással támadják a kuriális translatio-elmélet jogi alapjául szolgáló *Donatio Constantini*-t. Csakhogy amit nem lehet feltételezni Vallánál, tudniillik, hogy közvetlen politikai érdekből írta volna művét, azt semmiképpen nem lehet elmondani Zsámbokyról. A „legkeresztényibb II. Miksa” tanácsosát nyilvánvaló (vallási?) politikai érdek készítette *A teljhatalomról* megírására.

Tagadhatatlan, hogy a mű önálló, eredeti érvelésen alapuló alkotás, így nem tekinthető Valla epigon másolásának. Szerzőnk egyébként maga írja, hogy Valla és mások érvelésétől eltérő utat választott. Ajánlólevelében büszkén írja Miksának; művében olyan dolgokat olvashat majd, „melyeket mások nem olvastak és nem vettek észre”. A Valla és Zsámboky közti alapvető különbség abban mutatkozik, hogy míg Valla kizárólag a latin donatio hamis voltának kimutatásával foglalkozik, addig Zsámboky első sorban a donatio valódiságát bizonygató, Bartholomeus Picernus által Valla után kiásott görög „eredeti”, a *Θεσπισμα* cáfolatára törekszik. A kor legnagyobb hellénistáit, az idősebb Joachim Camerariust, Adrien Turnèbe-t, Jean Dorat-t és Henri Étienne-t tanárainak és/vagy barátainak mondható Zsámboky számára ez nem is lehetett különösebben nehéz feladat.

Szerencsésen fennmaradt könyvtárjegyzékéből tudjuk, hogy Zsámboky birtokában volt Valla műveinek 1540-ben megjelent első, bázeli kiadása, mely lényegében az Ulrich von Hutten által gondozott 1518-as és 1519-es kiadások utánnyomásának tekinthető: „(1733. Laurentij Vallae opera [nunc primo in unum volumen collecta ex exemplaribus variis collatis emendata.]. Basileae, apud Henric Petrum. 1540. in folio”

Végezetül hadd hívjuk fel a figyelmet a szerző filológusi munkamódszerének csupán egyik sajátos vonására, a numizmatika alkalmazására. Zsámboky bizonyára már korán hozzálátott a régi pénzérme gyűjtéséhez, mivel 1560–61-ben már büszkén ajánlja Henri de Mesmesnek, a híres éremgyűjtőnek a tulajdonában lévő „igen ritka és régi” érme megtekintését. Ebben az időben írt levelei élénk numizmatikai tevékenységről tanúskodnak, többek között arról, hogy kapcsolatban állt a francia királyi éremgyűjtemény gondozójával, Jean Grolierrel is. Zsámboky élete végéig foglalkozott éremgyűjtéssel. Így jöhetett létre az a hatalmas, közel 700 darabból álló értékes gyűjtemény, melynek néhány darabját az *Emblemata*-kiadások függelékeként közzé is tette. A gyűjteményről Zsámboky saját katalógusa tudósít, mely 1583-ban készült, amikor II. Rudolf (elvileg) megvásárolta (de teljesen még az örökösöknek sem fizette ki) azt nehéz anyagi helyzetben lévő tulajdonosától. Csakhogy míg Rudolf és az éremgyűjtéssel foglalkozó legtöbb arisztokrata számára a numizmatika többnyire nem jelentett többet úri passziónál, Zsámboky a modern numizmatika segédtudományi szerepét előlegezve használja is érmeit. 1564-ben megjelent *Ars poetica*-kommentárjában Horatius 202. sorát interpretálva a tibiák fajtáinak történeti fejlődését vázolja. Érvelése igazolására egy gyűjteményében lévő, Marcus Aurelius korából származó pénzdarabra hivatkozik. *A teljhatalomról* szóló mű érvelési rendszerében szintén fontos szerepet tölt be a történeti forrásként szerepeltetett, Constantinus császár idejéből származó antik pénzérme. Mindezek alapján bátran jelentjük ki, hogy a numizmatika ilyen értelmű felhasználásával Zsámboky nemcsak a magyar, hanem az európai tudomány történetében is úttörő szerepet tölt be.